

Genç İnsan Hakları Savunucuları Yetiştirmek

YAZARLAR

şebnem Akipek Öcal

Selin Akyüz

Aylin Özman

Gülşen Seven

ANKARA, 2021

Kingdom of the Netherlands

Genç İnsan Hakları Savunucuları Yetiştirmek

Hollanda Büyükelçiliği İnsan Hakları Fonu (Human Rights Fund) tarafından fonlanan bu kitapçık, TED Üniversitesi Öğretim Üyeleri Şebnem Akipek Öcal, Selin Akyüz, Aylin Özman, ve Gülşen Seven tarafından hazırlanmıştır.

Proje Yürütücüsü: Şebnem Akipek Öcal

Proje Asistanı: Mutlu Önen

Proje Web Adresi: <https://defenders.tedu.edu.tr/>

Kapak Tasarım: Simovate Bilişim A.Ş.

Yayın Kodu: ISBN 978-625-00-9622-2

Yetkin Yayınları, 2021

Bu el kitabı 400005085 No.lu “Raising Young Human Rights Defenders” isimli, Hollanda Büyükelçiliği İnsan Hakları Fonu’nun desteğiyle yürütölen proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca yazarları sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliği’nin ve Türk Eğitim Derneği’nin görüşlerini yansıtmamaktadır. Kaynak göstermek kaydıyla bu el kitabından yararlanılabilir.

This publication was prepared within the framework of a Project “Raising Human Rights Defenders” that is supported by the Embassy of the Kingdom of the Netherlands HR Programme. Authors are the sole responsible of the content of this publication and it does not reflect the official view of the Embassy of the Kingdom of the Netherlands and Turkish Education Association. This handbook can be used provided that the source is cited.

ÖNSÖZ

İnsanın “insan” olmasından kaynaklanan, doğuştan gelen ve hiçbir koşula bağlı olmaksızın sahip olunan haklar, “insan hakkı” olarak adlandırılır. İnsan hakları, devredilemez ve ihlal edilemez olup, evrensel nitelik taşıyan haklardır. İnsan hakları ile doğrudan insanlık onurunun korunması amaçlanmıştır.

1215 tarihli Magna Carta günümüz anlayışında insan haklarının başlangıç kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Hukuk felsefesinin ünlü isimlerinden John Locke (1632-1704) ise modern insan hakları kavramının kurucusu olarak kabul edilir. Locke, doğuştan sahip olunan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması gerektiğinin altını çizmiştir.

Yaşanan Dünya Savaşları'nın ardından 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte kurumsal anlamıyla insan hakları kavramı, Dünya politikası kapsamına girmiştir. Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni hazırlamış ve Bildirge, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

İnsan hakları tarihinde bir dönüm noktası olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlar arasındaki eşitlikten hareketle hazırlanmış, günümüz modern uluslararası sözleşme ve belgelerinde yer alan özel olarak korunması gereken toplum kesimlerinin haklarına yer verilmemiştir. Dünyada birçok Anayasa'ya ilham olması ve yaygın olarak kabul görmesi, Bildirge'yi adeta hukukun genel ilkesi haline getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa kıtasında yaşanan sosyal, kültürel ve politik çöküntü Avrupa Konseyi'nin kurulmasına yol açmış, Avrupa Konseyi de ilk olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni hazırlamıştır. İnsan hakları alanında ilk bölgesel düzenleme niteliği taşıyan Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile benzer bir anlayışla hazırlanmış ve eşitlikçi bakış açısını esas almıştır. Sözleşme'nin en önemli özelliği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kurulmasıdır. Uluslararası hukukta zayıf olan yaptırım gücü, bu Mahkeme ile artırılmış ve taraf Devletler kişisel bazda gerçekleşen Sözleşme'ye aykırılıklarda para ödeme yaptırımı ile karşı karşıya kalmıştır.

1979 yılı ise kadın hakları alanında önemli bir dönüm noktasına sahne olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından 1979'da çıkarılan Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, yaygın bilinen kısaltması ile

CEDAW, kadın haklarının en kapsamlı düzenlendiği ve çok geniş kabul gören bir uluslararası sözleşmedir. Her demokratik toplumun temel taşı olması gereken “eşitlik” ilkesi tüm dünyada farklı düzeylerde de olsa kadınların aleyhine bir görünüm sergilemektedir. CEDAW ile amaçlanan da bu bağlamda kadınlara karşı ayrımcılığı her alanda mutlak düzeyde önlemektir.

İnsan hakları bakımından korunmaya en fazla ihtiyaç duyan grupların başında çocuklar gelmektedir. 1924 yılından itibaren küresel veya bölgesel düzeyde çocuklarla ilgili uluslararası belgeler düzenlense de 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme tüm uluslararası metinler içinde Dünya’da en çok kabul gören ve benimsenen belge olmuştur. 18 yaşını tamamlayıncaya kadar herkesin çocuk olduğunun vurgulandığı Sözleşme’de temel amaç çocukların tüm insan haklarına sahip olduğunu açıkça ortaya koymak ve bu hakların korunması için üye Devletlere sorumluluk yüklemektir.

Bir ülkede insan haklarının gelişmesi, insan hakları ihlallerinin azalarak zamanla tamamen ortadan kalkması için, özellikle bu dört temel uluslararası belge kapsamında yer alan hak ve özgürlüklerin genç yaşlardan itibaren öğrenilmesi ve içselleştirilmesi gerekir.

Hollanda Büyükelçiliği İnsan Hakları Fonu tarafından desteklenen “Genç İnsan Hakları Savunucuları Yetiştirmek” (Raising Young Human Rights Defenders) başlıklı bu projenin amacı, yukarıda sözü edilen dört temel uluslararası belgeden yola çıkarak gençlerin insan hakları konusundaki donanımlarını arttırmak ve geleceğin insan hakları savunucuları olmalarını teşvik etmektir.

Bu kitapçık Proje’nin ilk adımı olarak hazırlanmıştır. Tüm okurlara faydalı olmasını dileriz...

Ankara, 12.10.2021

Şebnem Akipek Öcal

Proje Yürütücüsü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
İÇİNDEKİLER.....	9
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ	11
AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ	31
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ	47
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME	63
KAYNAKÇA	85
FAYDALI LİNKLER	86

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
İNSAN HAKLARI
EVRENSEL BİLDİRGESİ**

**(UNITED NATIONS UNIVERSAL
DECLARATION OF HUMAN RIGHTS)**

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarının yaşamsal önemini ve her koşulda korunmasının gerekliliğini gündeme taşıyan ilk uluslararası belgedir. Yoğun bir hazırlık sürecinden sonra 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Bildirge, farklı gerekçelerle çekimser kalan sekiz devlet dışında tüm üye devletler tarafından kabul edil-

miştir. Hukuki olarak Bildirge'nin uluslararası sözleşmeler ya da antlaşmalar açısından söz konusu olduğu gibi bir yaptırım gücü yoktur; tavsiye niteliğindedir. Uluslararası toplum tarafından kabul gören temel değerlerin bir ifadesi olan Bildirge, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun gelişiminde önemli bir parametre işlevi görmüş, ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları belgeleri ile farklı anayasaların felsefi temelini oluşturmuştur.

Bir Bakışta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1)

Kabul Tarihi: 10 Aralık 1948

Yürürlüğe Giriş Tarihi: 10 Aralık 1948

Kabul Eden Devletler: Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Burma, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Ethopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Haiti, Hindistan, Hollanda, Irak, İran, İsveç, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Liberya, Lübnan, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Siyam, Suriye, Şili, Türkiye, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yunanistan.

Amacı: Özgür, adil ve barışçıl bir dünya düzeni için korunması ve geliştirilmesi gereken temel hak ve özgürlükleri belirlemektir.

Kapsamı: Temel hak ve özgürlükleri düzenleyen 30 maddeden oluşur.

Önemi: Dünya ölçeğinde korunması gereken temel hak ve özgürlükleri belirleyen ilk uluslararası belgedir.

Bildirge'nin Tarihsel Arka Planı

Yoksulluğun üstesinden gelmek bir hayırseverlik hareketi değildir. Bir adalet eylemidir.¹

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları fikrinin siyasal, toplumsal, iktisadi ve hukuki alanda yönlendirici ve dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlayan temel belgelerden biridir. Bildirge, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada barışı ve güvenliğini korumak, ekonomik, toplumsal ve kültürel iş birliğini sağlamak hedefiyle 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda insan hakları, kurulacak yeni dünya düzeninin

¹ Nelson Mandela, Trafalgar Square Konuşması, Londra, 3 Şubat 2005.

olmazsa olmazı olarak ele alınmış ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması örgütün öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesinde “herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunmak” (62. madde) ile yetkilendirilen Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmuş ve Konsey’in “ekonomik ve toplumsal konularda ve insan haklarının ilerletilmesi için komisyonlar ile görevlerini yerine getirmesine yarayacak başka komisyonlar kurabileceği” (68. madde) belirtilmiştir. Konsey’in söz konusu görev ve yetkilerine referansla kurulan İnsan Hakları Komisyonu, 29 Nisan 1946 tarihli ilk toplantısıyla bir insan hakları bildirgesi hazırlamak üzere çalışmalarına başlamıştır. Yoğun bir tartışma ve çalışma süreci sonucunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler’in 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararı ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu kırk sekiz devletin temsilcilerinin olumlu oyu ile kabul edilmiştir. Bildirgeye karşı oy veren bir temsilci olmamakla birlikte Sovyetler Birliği, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Birliği ve Suudi Ara-

bistan farklı nedenlerle çekimser kalmışlardır. Bildirge'nin kabul edildiği 10 Aralık günü her yıl Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın, Yahudi soykırımının yarattığı dehşetin, insan haklarının korunması konusunda devletlerin katılımıyla ve uluslararası ölçekteki bir dayanışma çerçevesinde geliştirilecek önlem ve politikaların belirlenmesinin gerekliliğinin gündeme gelmesi açısından temel motivasyon kaynağı olduğu söylenmelidir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaleme alınmış olmakla birlikte Bil-

4 Aralık 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 423 [V] sayılı kararı ile tüm üye devletleri ve ilgili örgütleri her yıl 10 Aralık gününü "İnsan Hakları Günü" olarak kutlamaya davet etti. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de 10 Aralık insan haklarının önemini vurgulayan etkinliklerle ve Birleşmiş Milletler'in ilgili yıla özel belirlediği insan hakları temalarına vurguyla kutlanmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından "Uluslararası İnsan Hakları Yılı" olarak ilan edilen 1968 yılından günümüze, belirli aralıklarla, insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine katkı sunan kişi ve kuruluşlara İnsan Hakları Günü'nde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ödülleri verilmektedir.

dirge'nin düşünsel dayanağının çok daha geniş bir zaman dilimine yayıldığı görülmektedir. Bu yönüyle 20. Yüzyılın başından itibaren yaşanan insan hakları ihlallerine, hak ve özgürlüklerin görmezden gelindiği politika tercihlerine ve uygulamalara bir yanıt niteliği taşıyan Bildirge aynı zamanda insan haklarının uluslararası mekanizmalarla korunması yönünde çabaların somut bir sonucu olarak ele alınmalıdır.

Bunu biliyor muydunuz?

Eleanor Roosevelt (ABD) İnsan Hakları Komisyonu başkanı olarak Bildirge'nin tüm hazırlık sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Roosevelt 1968 yılında ilk Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ödülü'ne layık görülmüştür. Roosevelt'in yanısıra dönem itibarıyla Birleşmiş Milletler'in farklı komisyonlarında görev yapan kadınlar -Hansa Mehta (Hindistan), Bodil Begtrup (Danimarka) Minerva Bernardino (Dominik Cumhuriyeti), Begum Shaista Ikramullah (Pakistan), Marie-Hélène Lefauchaux (Fransa) ve Evdokia Uralova (Belarusya)- Bildirge'nin kapsayıcı bir şekilde hazırlanmasında etkili olmuşlardır. Başlangıç bölümünde "erkeklerle kadınların hak eşitliğine" yapılan vurgu, özgürlük ve eşitliği cinsiyetten bağımsız "bütün insanlar"ı kapsayacak şekilde ele alan 1. madde; benzer şekilde "herkes" in ırk, renk, *cinsiyet*, dil, din... farkı gözetilmeksizin hak ve özgürlüklerden yararlanmasının gerekliliğine işaret

eden 2. madde; evlilikte kadın-erkek eşitliğini merkezine alan 16. madde ve “eşit iş karşılığında eşit ücret hakkı”nı düzenleyen 23. maddenin kadınları kapsayacak şekilde kaleme alınması, adı geçen kadınların mücadelesi sonucunda gerçekleşmiştir.

Ağırlıklı olarak Batı dünyasında kurumsal ve bireysel düzeyde geniş bir yelpazeye yayılan bu çabalar arasında Bildirge'nin düşünsel temellerini kuran belirli eşiklerden bahsedilebilir. Savaş hukuku, silahlanmanın sınırlandırılması, savaşta sivil halkın korunması gibi konuların ele alındığı Lahey Barış Konferansları (1899; 1907) uluslararası bir belge ile sonuçlanması ve bireysel hakların devlet müdahalesinden korunması fikrine dair bir kamuoyu oluşturması bakımından önemlidir. İnsan haklarının korunmasına yönelik diğer önemli bir adım Birinci Dünya Savaşı sonrasında 10 Ocak 1920 tarihinde, Birleşmiş Milletler'in kurumsal düzeyde temeli olarak değerlendirilebilecek Milletler Cemiyeti'nin kuruluşudur. Uluslararası iş birliğini geliştirmek, barış ve güvenliği sağlamak ve devletler arasında onurlu ve adil ilişkiler tesis etmek amacıyla kurulan bu Cemiyet'in Sözleşmesi'nde doğrudan “insan haklarına”

atf yapılmamakla birlikte, adil ve insani çalışma koşullarına, köle ticaretinin yasaklanmasına, özellikle manda yönetimi altındaki halkların din ve vicdan özgürlüklerinin garanti altına alınmasına yönelik maddeler insan haklarının gelişimi açısından önemlidir. Kuruluşu itibarıyla Milletler Cemiyeti'nin bir organı olarak faaliyet gösteren Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal adalet ve işçi hakları vurgusu da insan hakları fikrinin, ekonomik ve sosyal haklar nosyonunun yaygınlaşmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

İnsan haklarının gelişimine, korunmasına ve bu konuda uluslararası dayanışmanın önemine dikkat çekerek konunun gündemde kalmasını sağlayan inisiyatifler İkinci Dünya Savaşı sırasında ivme kazanır. Bireysel bir girişim olması itibarıyla İngiliz yazar Herbert George Wells (1866-1946)'in bu konudaki çabaları dikkat çekicidir. Wells, 23 Ekim 1939 tarihinde *The Times*'a bir insan hakları bildirgesi taslağı yollamış ve entelektüelleri bu bildireye katkı yapmaya çağırmıştır. Otuzdan fazla dile çevrilen ve pek çok siyasetçinin desteğini alan bu bildirmede ve 1940 yılında kaleme aldığı *Yeni Dünya Düzeni* başlıklı kitabında işkence görmeme, haksız yere hapse atılmama, beslenme,

eğitim, serbest dolaşım ve evrensel insan hakları yasalarına tâbî olma hakkı gibi temel insan haklarına dikkat çeken Wells'in önerileri İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de dâhil olmak üzere insan hakları konusundaki hukuki metinlere ve politika önerilerine ilham kaynağı olmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne temel hazırlayan bir başka gelişme 6 Ocak 1941 tarihinde dönemin ABD

başkanı Franklin Delano Roosevelt'in *Ulusa Sesleniş* konuşmasıdır. Kongre'ye hitaben yaptığı bu konuşmada Roosevelt *Dört Özgürlük* yaklaşımını ortaya koyar. Savaş sonrasında yeni dünya düzeninin dört temel insan özgürlüğü üze-

Bunu biliyor muydunuz?

İnsan haklarının gelişimine önemli katkılar sunan H. G. Wells aynı zamanda modern bilimkurgu türünün ilk örneklerini edebiyat dünyasına kazandırmıştır. İlk bilim kurgu romanı olarak kabul edilen ve bilim kurgu olmanın ötesinde toplumsal yaşamın/ilişkilerin metaforik bir eleştirisi olarak okunabilecek *Zaman Makinesi* (1895) Wells tarafından kaleme alınmıştır. *Doktor Moreau'nun Adası* (1896), *Görünmez Adam* (1897), *Dünyalar Savaşı* (1898) ve *Ay'daki İlk İnsanlar* (1901) yazarın geniş bir okur kitlesi tarafından beğeniyle okunan eserleri arasında yer alır.

rine kurulması umudunu dile getiren Roosevelt bu çerçevede, dünyanın her yerinde konuşma ve ifade özgürlüğünün, her kişinin kendi tanrısına kendi istediği biçimde tapınma özgürlüğünün, yoksulluktan kurtulma özgürlüğünün, korkudan kurtulma özgürlüğünün önemine dikkat çeker. Başkan Roosevelt'in bu yaklaşımı doğrudan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin başlangıç bölümünde yer bulmuştur.

ABD Başkanı Roosevelt 6 Ocak 1941 tarihli *Ulusa Sesleniş* konuşmasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde izlerini takip ettiğimiz *Dört Özgürlük* yaklaşımını şu şekilde anlatır:

“İlki dünyanın her yerinde konuşma ve ifade özgürlüğüdür. İkincisi, her kişinin Tanrı'ya kendi istediği biçimde tapınma özgürlüğüdür. Üçüncüsü dünyanın her yerinde, yoksulluk çekmeme özgürlüğü- ki bu her ulusa, kendi nüfusunun sağlıklı barışçıl bir yaşam sürdürmelerine olanak tanıyacak ekonomik koşulların sağlanması anlamına gelir. Dördüncüsü korkudan kurtulma özgürlüğüdür –ki bu dünya çapında silahların, dünyanın herhangi bir yerinde hiçbir ulusun herhangi bir komşusuna karşı fiziksel bir saldırı eylemi gerçekleştiremeyeceği bir noktaya kadar ve kapsamlı bir biçimde azaltılması anlamına gelir.”²

² Konuşma metni için bkz. “FDR and Four Freedoms Speech”, <https://www.fdrlibrary.org/four-freedoms>

İkinci Dünya Savaşı sırasında insan hakları konusunda kamuoyunu canlı tutan ve insan hakları fikrinin gelişimine katkı sunan Philadelphia Bildirgesi (Uluslararası Çalışma Örgütü Hedef ve Amaçları Hakkında Bildirge) de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne giden yolda belirleyici bir adım niteliğindedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün amaçlarını ve hedeflerini kapsayan ve 10 Mayıs 1944 tarihinde Örgüt'ün genel kurulu tarafından kabul edilen Bildirge, dernek kurma ve ifade özgürlüğü gibi temel hakların yanısıra asgari geçimi sağlayacak ücret ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi sosyal haklara yaptığı vurgu bakımından dikkat çekicidir.

Bildirge'nin Genel Yapısı ve Önemli Özellikleri

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi adil ve barışçıl bir dünya düzeni için insan haklarının önemini ve Bildirge'nin amacını ortaya koyan bir Başlangıç bölümü ve dünyanın her yerinde, kadın ve erkek tüm bireylerin hiçbir ayrımcılık olmaksızın sahip oldukları insan haklarını ve temel özgürlükleri içeren 30 maddeden oluşmaktadır. Metin yalın bir üslupla kaleme alınmıştır.

Bildirge'nin İçeriği

Bildirge'nin 1. maddesi metnin bütününün dayandığı felsefi temelleri ve temel varsayımları anlamak bakımından önemlidir: “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahibidirler; birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar”. Buna göre özgürlük ve eşitlik hakkı insanın doğuştan, insan olmasından kaynaklanan haklarıdır; insanın rasyonel ve ahlâki bir varlık olması onu diğer canlılardan ayırırken, belirli hak ve özgürlüklere sahip olmasının temellerini kurar.

2. madde insan hakları ve temel özgürlüklerden eşitlik ilkesi çerçevesinde faydalanılmasının gerekliliğine işaret eder. İnsanların Bildirge'de yer alan hak ve özgürlüklerden “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka herhangi bir düşünce, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş veya başka herhangi bakımdan ayırım gözetilmeksizin” yararlanmalarına vurgu yapar.

3. madde “yaşam”, “özgürlük” ve “güvenlik” haklarının altını çizer. Bildirge'de yer alan tüm diğer haklardan yararlanabilmek için gerekli olan bu üç insan hakkını dü-

zenlemesi bakımından bu madde metnin temel taşlarından biridir. 3. madde ile 4. madde'den 22. madde'ye kadar belirtilen medeni ve siyasal hakların (kölelik veya kulluk altında tutulmama hakkı; işkence yapılmama hakkı; insanlık dışı, onur kırıcı cezaya maruz bırakılmama hakkı; hukuki kişiliğinin tanınması hakkı; yasa önünde eşitlik hakkı; etkili ulusal mahkemeler önünde etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı; keyfî olarak tutuklanmama ve sürgün edilmeme hakkı; adil bir şekilde yargılanma hakkı; yasaya göre suçluluğu kanıtlanmadıkça suçsuz sayılma hakkı; özel yaşamına, ailesine, konutuna ve haberleşmesine keyfî olarak müdahale edilmeme hakkı; serbest dolaşma, zulüm karşısında başka ülkelere sığınma ve bu ülkelerce sığınmacı işlemleri görme hakkı; uyrukluk hakkı; evlenmek ve aile kurmak hakkı; evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde erkek-kadın eşitliği; ailenin toplum ve devlet tarafından korunma hakkı; mülk edinme hakkı; düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı; fikir ve anlatım özgürlüğü hakkı; toplanma ve dernek kurma hakkı; ülkesinin yönetimine katılma hakkı; kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkı vb.) esası kurulmaktadır.

“Sosyal güvenlik hakkı” ve “onuru ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ulusal çaba ve uluslararası iş birliği yoluyla devletin örgüt ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesi” hakkını düzenleyen 22. madde, Bildirge’nin bir diğer eksenine geçişi sağlar. Bu eksen 23. madde’den 28. madde’ye kadar olan bölümde ifadesini bulan ve herkesin toplumun bir üyesi olarak yararlanmaya hak kazandığı ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır (çalışma, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli çalışma koşulları ve işsizlikten korunma hakkı; eşit iş karşılığında eşit ücret hakkı; kendisine ve ailesine insanlık onuruna yaraşır bir yaşam sağlayan ve gerektiğinde her türlü sosyal koruma yollarıyla da desteklenen ücret hakkı; sendikalar kurma ve bunlara katılma hakkı; dinlenme, boş zaman, iş saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belli dönemlerde ücretli tatil hakkı; kendisi ve ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmet hakkı; Ana ve çocuk özel bakım ve yardım görme hakkı; eğitim hakkı; kültürel hayata serbestçe katılma ve yararlarını paylaşma hakkı; yarattığı her türlü bilim, edebiyat ve sanat eserlerinden doğacak manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkı vb.).

Bildirge kapsamında yer alan hak ve özgürlüklerden tam olarak faydalanılmasını sağlayacak/kolaylaştıracak toplumsal ve uluslararası bir düzen hakkı Bildirge'nin 28. maddesi çerçevesinde düzenlenirken, 29. madde kişilerin topluma karşı ödevlerine vurgu yapmakta ve haklarını ve özgürlüklerini kullanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi hususunu gündeme getirmektedir. Yanısıra, bu hak ve özgürlüklerin hiçbir zaman Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamayacağı yine bu maddenin kapsamı dâhilindedir.

Son olarak 30. madde de ise yukarıda sözü edilen tüm haklar güvence altına alınır. Bildirge'nin hiçbir hükmünün herhangi bir devlet, topluluk ya da kişiye, Bildirge'de açıklanan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir davranışa girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir anlamında yorumlanamayacağını belirtir.

**Bir Bakışta Birleşmiş Milletler
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (2)**

- Madde 1:** Özgürlük ve eşitlik hakkı
- Madde 2:** Ayrımcılık yasağı
- Madde 3:** Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti hakkı
- Madde 4:** Kölelik, kulluk ve kölelik ticaretinin yasaklanması
- Madde 5:** İşkence yasağı
- Madde 6:** Hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkı
- Madde 7:** Eşit korunma hakkı
- Madde 8:** Hukuki başvuru hakkı
- Madde 9:** Keyfî gözaltına alma, keyfî tutuklama, keyfî sürgün yasağı
- Madde 10:** Adil yargılanma ve savunma hakkı
- Madde 11:** Masumiyet karinesi
- Madde 12:** Özel hayatın korunması hakkı
- Madde 13:** Yerleşme ve seyahat hakkı
- Madde 14:** İltica hakkı
- Madde 15:** Vatandaşlık ve vatandaşlığını değiştirme hakkı
- Madde 16:** Aile kurma hakkı
- Madde 17:** Mülkiyet hakkı
- Madde 18:** Fikir, vicdan ve din hürriyeti hakkı

- Madde 19:** Fikir ve ifade hürriyeti hakkı
- Madde 20:** Toplanma ve dernek kurma hakkı
- Madde 21:** Kamu işleri yönetimine katılma ve kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı
- Madde 22:** Sosyal güvenlik hakkı
- Madde 23:** Çalışma ve eşit ücret hakkı
- Madde 24:** Tatil hakkı
- Madde 25:** Beslenme, barınma ve giyim hakkı
- Madde 26:** Eğitim hakkı
- Madde 27:** Kültürel hayata serbest katılma hakkı
- Madde 28:** Hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği uluslararası düzen hakkı
- Madde 29:** Kişilerin topluma karşı ödevleri
- Madde 30:** Hakların güvence altına alınması

Bildirge'nin Uygulanması

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, yukarıda değinildiği gibi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oylanan ve bu oylama sonucunda kabul edilen bir **karar**dır. Bu nedenle devletler üzerinde uluslararası sözleşmeler ya da antlaşmalar gibi bağlayıcı bir etkisi, hukuki bir yaptırım gücü yoktur; **tavsiye** niteliğindedir. Bu yönüyle Bildirge uluslararası

toplum tarafından kabul gören, büyük ölçüde paylaşılan temel değerlerin bir ifadesidir. Barışçıl ve adil bir dünya düzeni kurmak ve sürdürmek için felsefî, ahlâki ve politik bir referanstır. Bildirge, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun gelişiminde önemli bir rol oynamış ve hatta örfî Uluslararası Hukukun bir parçası olarak kabul görmüştür. Hâlen küresel ve bölgesel düzeyde uygulanan çok sayıda insan hakları sözleşmesinin temelini hazırlamış; bu konuda çalışan hukukçular, siyasetçiler, diplomatlar, aktivistler için ilham kaynağı olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi hukuki metinlerde, farklı ulusal anayasalarda Bildirge'ye verilen referanslar, Bildirge'nin, uluslararası ve ulusal düzeylerde insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması açısından etkisini göstermektedir. Bildirge 500'den fazla dile çevrilmiştir. Bildirge'nin Türkçe çevirisi, metnin Türkiye tarafından kabulüne gönderme yapan ve çeşitli yollarla yaygınlaştırılmasını öngören Bakanlar Kurulu kararıyla birlikte 27 Mayıs 1949 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

27 Mayıs 1949 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı:

“Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10/12/1948 tarihli ve 217 (111) sayılı kararıyla kabul edilen ilişik İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin Resmî Gazete ile yayınlanması ve yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta buimnîmesi, Dışişleri Bakanlığının 28/3/1949 tarihli ve 36084/122 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunun 6/4/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.”

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

**(EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS)**

Dünyanın farklı kesimlerinde insan haklarını korumaya yönelik ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ya da Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı gibi belli sözleşmelere dayalı bölgesel sistemler geliştirilmiştir. Avrupa'da geliştirilen sistem Avrupa Konseyi bünyesinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temel alınarak hazırlanan ve tam adı İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi olmakla birlikte daha yay-

gınca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olarak bilinen belge ile düzenlenmiştir. 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiş olan AİHS’nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden ayrılan temel yanı devletlerden insan haklarını koruyacaklarına dair söz almanın ötesine giderek, devletlerin sözlerini tutup tutmadıklarının denetimi konusunda Avrupa Konseyi bünyesinde kurduğu ve devletler üstü bir statüye sahip Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ni yetkilendirmiş olmasıdır. Sözleşme’yi imzalamak Avrupa Konseyi’ne üyeliğin şartlarından biri olduğundan dolayı tüm üye devletler tarafından imzalanmıştır. 2021 itibarıyla Sözleşme’ye taraf olan devletlerin toplam sayısı 47’dir.

Bir Bakışta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1)

Kabul Tarihi: 4 Kasım 1950.

Yürürlüğe Giriş Tarihi: 3 Eylül 1953.

Amacı: Temel hak ve özgürlüklerin korunmasını güvence altına almak.

Yürütme ve Denetim Organları: Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM).

Taraflar: Toplam 47 devlet olmak üzere Almanya, Andorra Prensiği, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Birleşik Krallık, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Karadağ, Kıbrıs Cumhuriyeti, Kuzey Makedonya, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Moldova Cumhuriyeti, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, San Marino, Sırbistan, Slovakya Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan taraf olan ülkelerdir.

Kapsamı: Temel hak ve özgürlükler ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin işleyişini düzenleyen 59 madde ve ek protokollerden oluşur.

Önemi: Denetim organı olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni kurmuş ve bireysel başvuru hakkı tanımış olmasıdır.

Sözleşme'nin Tarihsel Arka Planı

Bir kez daha, işte bir kez daha aynı hataya düşüp savaşın bittiğine inanıyorduk, biz zavallı iflah olmaz budalalar, her zaman olduğu gibi yine aldanıyorduk.³

Sözleşme'nin tarihi ve kuruluş amacı Sözleşme'yi tasarlayan ve kabul eden Avrupa Konseyi'nin tarihi ve kuruluş amacıyla yakından ilgilidir.

Avrupa Konseyi, Mayıs 1949'da imzalanan Avrupa Konseyi Statüsü (Treaty of London) ile İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulmuş bölgesel bir uluslararası örgüttür. Örgütün kuruluş amacı elbette İkinci Dünya Savaşı ile, özellikle de savaşın Avrupa'ya getirdiği ekonomik ve sosyo-politik yıkım ve yük ile yakından ilgilidir. Ancak Avrupa'nın savaş sonrası yaralarını sarmanın ötesinde, Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı gibi bir felaketin en azından Avrupa topraklarında bir daha asla yaşanmaması için yapılması gerekenleri kararlılıkla yerine getirmek için kurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bir daha asla böylesine bir felaketin yaşan(a)mayacağını düşünen Avrupa dev-

³ Stefan Zweig, *Dünün Dünyası: Bir Avrupalının Anıları* (İstanbul: Can Yayınları, 1985), 363.

letleri ve halkları için ilkinin bitmesinin yalnızca yirmi bir yıl ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı önemli bir ders vermiştir: Barış kendi kendine mucizevi bir şekilde oluşan bir durum değil, insan eliyle, çabasıyla, çoğu zaman da binbir güçlüğe karşı mücadele vererek edinilen ve her daim gözetilmesi ve korunması gereken bir kazanımdır. Akıllarında bu ders ile, aralarında Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç ve İsveç'in bulunduğu Avrupa devletleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da barışın ve huzurun tekrar tesis edilmesi ve uzun yıllar korunabilmesinin ancak üç önemli ortak değer etrafında bir birlik yaratıldığı ölçüde mümkün olabileceği fikrinden hareketle demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü etrafında şekillenen bir birlik yaratmışlar ve bu birliğe Avrupa Konseyi ismini vermişlerdir. Zaman içerisinde bu üç ilkeyi ve gerekliliklerini yerine getirme sorumluluğunu kabul eden diğer ülkelerin birliğe katılmasıyla üye sayısı artmış ve nihayetinde bugünkü halini almıştır.

Kuruluşundan hemen sonra Avrupa Konseyi'nin ilk icraatlarından bir tanesi aslında bir anlamda kendisinin ortaya

çıkış sebebi de olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni tasarlamak ve imzalamak olmuştur. Böyle bir sözleşmenin gerekliliği ilk kez Avrupa Konseyi'nin oluşumundan iki yıl önce Avrupa Hareketi isimli, Avrupa bütünleşmesini hedef alan bir oluşum tarafından 7-10 Mayıs 1948 tarihleri arasında Lahey'de yapılan Avrupa Kongresi'nde dile getirilmiştir. Winston Churchill, François Mitterand ve Konrad Adenauer gibi dönemin önde gelen siyasi liderleri, akademisyenler, iş dünyasının önemli isimleri, dini liderler ve sivil toplum örgüt temsilcilerinin bir araya geldiği bu Kongre'de başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere temel insan hakları ve hürriyetlerini etkili bir şekilde korumanın yolları etraflıca tartışılmış ve bir insan hakları sözleşmesi tasarlamasının yanı sıra, bu sözleşmeyi uygulayacak bir mahkemenin de kurulması gerekliliğinde ortak görüşe varılmıştır.

Avrupa Konseyi'nin Mayıs 1949'da resmi kuruluşuna kadar geçen sürede Sözleşme ilk olarak Avrupa Hareketi içerisinde ve tarafından şekillenmiştir. Konsey'in kurulmasından sonra ise öncelikle Konsey'e üye devletlerin yüzü aşkın meclis temsilcilerinden oluşan Konsey Danışma Meclisi tarafından taslak olarak hazırlanmış, bu taslak

Konsey Bakanlar Kurulu'na gönderilmiş ve bu kurulun oluşturduğu uzman ekip tarafından da son hali verilerek Kasım 1950'de kabul edilmiştir.

Son hali verilerek 1950 yılında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlık aşamasında varolan çeşitli belge ve sözleşmelerden esinlenilmiştir. Bunların arasında 1689 tarihli İngiliz Haklar Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve 1791 Amerikan Haklar Bildirgesi gibi eski ancak önemini yitirmemiş belgelerin yanı sıra 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni de sayabiliriz. Bunlardan esinlenmiş olmakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi "insan hakkı" kavramını düşünme ve savunma biçimimize getirdiği bir takım yeniliklerle bu esin kaynaklarının ötesine geçmeyi ve insan hakları alanında öncü bir Sözleşme olmayı başarmıştır.

Sözleşme'nin Genel Yapısı ve Önemli Özellikleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi genel yapısı ve içeriği bakımından kendisini önceleyen insan hakları bildirelerini tamamlayıcı niteliktedir. Tıpkı yukarıda bahsi

geçen ve üzerinden yıllar geçmiş bildirgelerde olduğu gibi bu Sözleşme’de de vurgulanmak istenen ana fikir temel insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının toplumsal barış ve siyasal istikrarın önkoşulu olduğudur. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu fikri hayata geçirme noktasında uluslararası arenada da “birey”in önceliğine, hatta adeta kutsallığına, yaptığı somut vurgu ve insan hakları ihlallerini denetleme yetkisi ve yaptırım gücü bulunan uluslar üstü bir mahkemenin kurulmasını öngürmesi ile öncüllerinden ayrılmaktadır.

a) Önce “insan”

Tüm insan hakları bildirge ve sözleşmelerinin temelinde “insan” ve insan olmak dışında başka hiçbir koşula bağlı olmayan “hak” kavramı vardır. Bu oldukça açık ve basit gibi görünen insan

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni diğer insan hakları bildirgeleri ve sözleşmelerinden ayıran iki unsur Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile insan hakları ihlallerine karşı uluslararası denetim mekanizması geliştirmiş olması ve bireysel başvuru hakkı tanıyarak “birey”i uluslararası hukukun öznesi haline getirmiş olmasıdır.

hakları sözleşmesi betimlemesi aslında ne kulağa geldiği kadar basit ne de açıktır, çünkü hem “insan” hem de “hak” kavramları kökenleri 17. yüzyıla kadar giden ve süregelen bir tartışmanın mevzusudurlar. Birçok ülkede 20. yüzyıla gelene kadar örneğin, sadece belli niteliklere sahip insanlar (beyaz, erkek, mülk sahibi gibi) “insan” yani “hak sahibi” kabul edilirken, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi eşitlik ilkesinden hareket ederek “insan” kavramına bildiğimiz en kapsayıcı yorumu getirmiştir. Ancak sözü geçen bildirge ile uluslararası alanda yakalanan eşitlik ve evrensellik büyük ölçüde düşünsel ve felsefi boyutta kalmış, insan haklarının korunması sorumluluğunu devletlere bırakan bu bildirge ile “birey” dönemin uluslararası hukuk öznesi “devlet”i yerinden edememiştir. “İnsan” tam anlamıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uluslararası hukukun öznesi haline gelmiştir. Sözleşme bunu “birey”lere, hak ihlalinde bulunan devletlere karşı uluslar üstü denetim organı olarak yetkilendirilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne gitme hakkı tanıyarak ve böylece “insan”ın “devlet”e önceliğini kabul ederek gerçekleştirmiştir.

b) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

Pekçok açıdan çığır açıcı bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan hakları ihlali durumunda takdir ve denetim yetkisini ulus devletlere bırakmış ve uluslararası arenada yapılabilecekler dair herhangi bir saptamada bulunmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni hayata geçiren Avrupa Konseyi üye devletleri insan haklarının korunmasını kâğıt üzerinde bir söze ya da ulusal hukuk sistemlerinin işleyişine bırakmayı yeterli bulmamış ve Sözleşme'de yer alan hakları uluslar üstü bir denetim organı olarak yetkilendirilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile güvence altına alma yoluna gitmiştir. AİHM Sözleşme'ye sadece uygulanırlık kazandırmakla kalmamış, çok genel ve basit bir dille ifade edilen, bu nedenle de yoruma açık Sözleşme maddelerini değişen dünyanın değişen koşulları ışığında yorumlayarak Sözleşme'yi "yaşayan" bir belgeye, dolayısıyla da kendini sürekli yenileyen, değiştiren ve dönüştüren bir insan hakları koruma aracına dönüştürmüştür.

Bir Bakışta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (2)⁴

Madde 1: İnsan haklarına saygı yükümlülüğü

BÖLÜM I – HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Madde 2: Yaşam hakkı

Madde 3: İşkencenin yasağı

Madde 4: Köleliğin ve zorla çalıştırma yasağı

Madde 5: Özgürlük ve güvenlik hakkı

Madde 6: Adil yargılanma hakkı

Madde 7: Kanunsuz ceza olmaz

Madde 8: Özel ve aile hayatına saygı hakkı

Madde 9: Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

Madde 10: İfade özgürlüğü

Madde 11: Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü

Madde 12: Evlenme hakkı

Madde 13: Etkili başvuru hakkı

Madde 14: Ayrımcılık yasağı

Madde 15: Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma

Madde 16: Yabancıların siyasal etkinliklerinin kısıtlanması

⁴ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim tarihi: 15 Ekim 2021).

Madde 17: Hakları kötüye kullanma yasağı

Madde 18: Haklara getirilecek kısıtlamaların sınırlanması

BÖLÜM II – AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Madde 19-51: Bu maddeler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin işleyişini düzenlemektedir.

Madde 34: Bireysel başvurular

BÖLÜM III – ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 52-59: Sözleşme'ye istisna olabilecek durumları listeleyen maddeler.

Sözleşme'ye **ek protokoller** ile getirilen bazı önemli düzenlemeler ise şöyledir:

Protokol No. 1 Madde 1: Mülkiyetin korunması

Protokol No. 1 Madde 2: Eğitim hakkı

Protokol No. 1 Madde 3: Serbest seçim hakkı

Protokol No. 4 Madde 2: Serbest dolaşım özgürlüğü

Protokol No. 6 Madde 1: Ölüm cezasının kaldırılması

Protokol No. 7 Madde 5: Eşler arasında eşitlik

Protokol No. 12 Madde 1: Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması

Sözleşme maddelerini yorumlamada geniş takdir yetkisi verilen ve bir anlamda bu yetkisiyle Sözleşme'nin garantörü konumunda olan AİHM'nin yapısı ve işleyişi insan haklarının küresel geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Sözleşme maddelerinin yarısından fazlasının (19. ile 51. maddeler arası) mahkemenin yapısı ve işleyişini düzenlemeye ayrılmış olması AİHM'nin önemini yansıtmaktadır.

AİHM işleyişini düzenleyen maddelere göre Sözleşme'ye taraf olan devletler veya Sözleşme maddelerinin devlet tarafından ihlal edildiğini iddia eden herkes bir dilekçe ile AİHM'ye başvuru yapabilir. Başvuru öncesi tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olması ve tatminkâr bir sonuç alınamamış olması gerekmektedir. İlk olarak başvuru uygunluğu yönünden incelenen dilekçe, kabul edildiği takdirde yargı sürecine alınmaktadır. Karar alma süreçlerinde bağımsızlık ve tarafsızlık sağlamak adına mahkemede Sözleşme'ye taraf üye sayısı kadar hâkim görev yapmakta, ancak hâkimler mahkemede devletlerini değil hâkim kimlikleriyle kendilerini temsil etmektedirler. Mahkemenin kesinlik kazanmış tüm kararları ilgili olduğu devlet açısından bağlayıcıdır ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından uygulanır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye

Türkiye 13 Nisan 1950’de Avrupa Konseyi’ne üye olmuş, 4 Kasım 1950 tarihinde ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalamıştır. Sözleşme 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bunu biliyor muydunuz?

AİHM 2020 Raporuna göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 1959 yılında kuruluşundan bu yana verdiği 23, 406 kararın en fazlası 3, 742 karar ile Türkiye ile ilgilidir.⁵

Türkiye’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uygulaması ile ilgili önemli dönüm noktalarından biri 28 Ocak 1987’de tanınan bireysel başvuru hakkı olmuştur. 1990 yılında AİHM’nin zorunlu yargı yetkisinin kabulü de bir diğer dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye, Sözleşme’nin yürürlüğe girdiği 1954 yılından itibaren insan haklarını koruma ve Sözleşme ışığında kendi hukuk sistemini, insan hakları karnesini iyileştirme yolun-

⁵ https://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2020_ENG.pdf (The ECHR in facts and figures 2020, s. 5. Erişim tarihi: 15 Ekim 2021).

da önemli adımlar atmıştır. Örneğin insan hak ve özgürlüklerini koruyan uluslararası sözleşmeler ile ulusal hukuki düzenlemelerin farklılaştığı durumlarda uluslararası sözleşme hükümlerinin geçerliliğini anayasal güvence altına almış ve AİHM içtihatlarını iç hukuk sistemine entegre etmiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana gerçekleştirilen reformların hak ve özgürlükleri korumada hâlâ yetersiz kaldığı AİHM'nin 1959'da kuruluşundan bu yana verdiği en fazla kararın Türkiye ile ilgili olmasından anlaşılmaktadır. Geleceğin genç insan hakları savunucularını yetiştirmek de bu noktada önem kazanmaktadır.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ
AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ
SÖZLEŞMESİ**

**(UNITED NATIONS CONVENTION
ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS
OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN)**

Kadınlar için bir haklar bildirgesi olarak tanımlanabilecek Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, tarihi son derece eskiye dayanan feminist mücadelenin önemli bir çıktısı ve kadının insan hakları bilin-

cinin yerleşmesinin de başat araçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

1979 yılında kabul edilen ve ardından da 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme'ye birçok ülke taraf olmuş ve ilgili ülkelerin çoğunda da toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına karşı yapılan ayrımcılıkların sona erdirilmesi için anayasa ve diğer ulusal mevzuatların gözden geçirilmesine ön ayak olmuştur. Türkiye'de ise, Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun, 25 Haziran 1985 tarih ve 18792 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Toplam 30 maddeden oluşan Sözleşme'nin ilk 16 maddesi, taraf ülkelerin kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve bu hedef doğrultusunda hangi adımları atması gerektiğini belirtmektedir. Son 14 madde ise yöntemi tanımlamaktadır. Sözleşme'ye taraf ülkelerin görevi ve yapısı, rapor düzenleme yükümlülükleri, ülkelerin ilgili maddeler hakkında çekincelerin konulması gibi süreçler ve düzenlemeler belirtilmektedir.

Bir Bakışta Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1)

Kabul Tarihi: 18 Aralık 1979

Yürürlüğe Giriş Tarihi: 3 Eylül 1981

Amacı: Kadınlara karşı ayrımcılığın tüm biçimlerini tanımlamak ve bunların her birine karşı önlemler geliştirmenin yanı sıra, taraf devleti, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz bırakılan kadınları korumak ve şiddetin faillerini cezalandırmak yükümlülüğüne tabi tutar.

Tavsiye ve İzleme Organı: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi

Taraflar: Vatikan, İran İslam Cumhuriyeti, Niue Adası, Somali, Sudan, Tonga Adası olmak üzere altı devletin Sözleşme'ye ilişkin herhangi bir adımları yoktur. Palau Adası ve ABD imzacı olarak katılmaktadır. Bunun dışında kalan 189 ülke ise Sözleşme'ye taraftır.

Kapsamı: Sözleşme, ayrımcılık yapmama, devlet yükümlülükleri ve kapsamlı eşitlik temel ilkelerine dayanmaktadır.

Önemi: Kadınlar için bir haklar bildirgesi olarak tanımlanan Sözleşme, kadının insan hakları konusunda cinsiyete dayalı ayrımcılığı yaratan ve devamlılığını sağlayan, her türlü sistem, kurum ve işleyişi belirlemek ve onlara karşı yaptırımlar uygulamak üzere hazırlanmıştır.

Sözleşme'nin Tarihsel Arka Planı

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilen, 1981 yılında yürürlüğe giren, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), çoğunlukla “kadınlar için uluslararası bir haklar bildirgesi” olarak tanımlanmaktadır.

Sözleşme, 1946'da kadınların durumunu izlemek ve kadın haklarını geliştirmek için kurulmuş bir organ olan Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyo-

BM düzeyindeki 9 temel insan hakları sözleşmesinden biridir ve çoklukla “uluslararası kadın hakları yasası” olarak da kabul edilir.

nu'nun otuz yılı aşkın çalışmasının en önemli çıktısı ve “doruk noktası” olarak tanımlanır. Bu komisyonun çalışmaları, kadınların erkeklerle eşitliğinin reddedildiği tüm alanların ortaya konmasında etkili olmuştur. Kadınların ilerlemesine yönelik on yıllarca süren bu çalışmalar, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin en kapsayıcı ve kapsamlı belge olmasını sağlamıştır. Sözleşme'nin temelleri BM'nin misyonuna uygun bir şekilde temel insan hakları, insan haysiyetinin korun-

ması ve kadın ve erkeklerin eşit haklarına olan inancı yeniden tesis etmek üzerine kurulmuştur. Sözleşme, cinsiyete dayalı ayrımcılığı yaratan ve sürdüren ekonomik, sosyal, kültürel çok çeşitli ve çok katmanlı güçlere meydan okumak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

CEDAW Komitesi, taraf devlet hükümetleri tarafından aday gösterilen ve Sözleşme'nin kapsadığı alanda yetkinliğe ve yüksek etik değerlere sahip bireyler olarak seçilen 23 adet uzmandan oluşmaktadır.

CEDAW⁶ sadece yazılı olarak kadın ve erkek eşitliğinin nasıl sağlanacağını açıklayan bir uluslararası belge olmakla kalmaz, aynı zamanda taraf ülkelerin bu haklardan yararlanmalarını garanti altına almak için bir eylem planı da oluşturmaktadır. Sözleşme'ye taraf olan devletlerin en az dört yılda bir

olmak üzere, Sözleşme hükümlerini yürürlüğe koymak için gösterdikleri çabayı ve aldıkları önlemleri gösteren bir raporu Komite'ye sunması beklenmektedir. Yıllık oturumlar esnasında, Komite üyeleri bu raporları hükümet temsilcileri ile tartışır ve birlikte ilgili ülkenin geliştirebileceği alanları

⁶ Sözleşme Türkiye'de sıklıkla İngilizce kısa adıyla anıldığı için bu metinde de kısaltma olarak CEDAW kullanılmıştır.

araştırırlar. Komite, ayrıca Sözleşme'ye taraf devletlere kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin genel tavsiyelerde bulunabilmektedir.

Sözleşme'nin Genel Yapısı

CEDAW Sözleşmesi üç temel ilkeye dayanmaktadır: ayrımcılık yapmama, devlet yükümlülükleri ve kapsamlı eşitlik. Ayrımcılık yapmama ilkesi eşitlik kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığın her alanda ortadan kaldırılmasını amaçladığından dolayı insan haklarına saygı, koruma, teşvik gibi unsurların devlet tarafından yerine getirilmesini içermektedir. Buna ek olarak, ayrımcılık içeren eylemlerin önlenmesi, soruşturulması ve cezalandırılmasının devlet aygıtları tarafından gerçekleştirilmesini talep eder. Devletlerin yasama, yürütme ve yargı organları, taraf devletlerin Sözleşme'den kaynaklı yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden sorumludur. Kapsamlı eşitlik ise kadınlar ile ilgili yargı ve ön kabullerle mücadele edebilmek için etkinleştirici ve olumlu eylemler dâhil olmak üzere düzeltici ve olumlu önlemler yoluyla bireysel, kurumsal ve sistem düzeyinde ayrımcılığı

ortadan kaldırmayı amaçlar. Kadınlar için eşit fırsatlar ise, kadınların haklara erişimindeki dengesizliği düzeltmeyi odağına alarak kadınlara erkekler ile eşit fırsatlar sağlamayı hedeflemektedir.

Bir Bakışta Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (2)

Madde 1: Ayrımcılığın tanımı

Sözleşme ile Güvence Altına Alınan Haklar (2-16. maddeler arasında düzenlenmiştir)

Madde 2: Hukuki alanda tedbirler alma yükümlülüğü

Madde 3: Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tedbir alma yükümlülüğü

Madde 4: Geçici olarak alınan özel tedbirler

Madde 5: Önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesi

Madde 6: Kadın satışının yasaklanması

Madde 7: Oy verme, seçilme ve katılma hakkı

Madde 8: Hükümeti temsil hakkı

Madde 9: Vatandaşlık hakkı

- Madde 10:** Eğitim hakkı
- Madde 11:** Çalışma hakkı
- Madde 12:** Sağlık hakkı
- Madde 13:** Ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki haklar
- Madde 14:** Kırsal alandaki kadınların hakları
- Madde 15:** Hukuk önünde eşitlik hakkı
- Madde 16:** Evlenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar
- Madde 17-22:** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin yapısı, görevleri ve Taraf Devletlerin sunacağı raporlar düzenlenmiştir.
- Madde 23-29:** Taraf Devletlerin yükümlülükleri ve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesi
- Madde 30:** Sözleşme dilleri ve imzaya ilişkin son hüküm

Sözleşme'ye bir **İhtiyari Protokol** eklenmiştir. Protokol BM Genel Kurulu'nda 6 Ekim 1999 tarihinde kabul edilerek, 20 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de bu Protokol'e taraf olmuş ve 29 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. Bu Protokol'ün temel amacı Komite'yi güçlendirmek, Taraf Devletlerin Komite'nin yetkisini tanımasını sağlamak ve bireysel başvurunun önünü açmaktır.

On altı madde ile kadın ve erkek eşitliğini gündeme alan Sözleşme, yaklaşım olarak kadınların durumunu üç boyutta ele almaktadır. Bu boyutlar; medeni haklar ve kadının hukuki statüsü, kültürel faktörlerin toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkisi ve insanın yeniden üreme hakkıdır. Bu boyutlar arasından kadınların yasal statüsü en çok ilgi gören konu olmaktadır. Kadınların siyasal hayata katılımının bir temel hak olarak var olmasına ilişkin endişeler 1952 yılında ortaya konmuş olan Kadının Siyasi Haklarına Dair Sözleşme'nin kabul edilmesi ile sona ermemiştir. Bu nedenle, CEDAW, 1952 yılında düzenlenmiş olan kadınların oy kullanma haklarının güvence altına alınmasını, 7. maddesinde tekrar düzenlemiştir.

Sözleşme'nin 8. maddesi ise kadınların kamu görevini yerine getirebilmesi ve ülkelerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri için eşit hakları içerir. Sözleşme'deki 10, 11 ve 13. maddeler, kadınların eğitim, ekonomik ve sosyal faaliyetlerde erkeklerle eşit haklara sahip olmasını teyit etmektedir. 14. madde ise bu maddelerde bahse konu olan eğitim, ekonomi ve sosyal alanlardaki planlamalarda daha fazla dikkat edilmesi gereken kırsal kesim kadınlarının durumu-

na özel olarak dikkat çekmektedir. 15. madde ise, kadınların hukuki haklarını kısıtlamaya yönelik tüm belgelerin geçersiz sayılmasını talep etmekte ve kadınların medeni ve ticari konularda erkekler ile tam eşitliğini ileri sürmektedir.

Medeni haklar üzerinden eşitlik ilkesinin yanı sıra, CEDAW Sözleşmesi kadınların sorun yaşadığı en önemli alanlardan olan üreme haklarına da büyük bir yer ayırmıştır. Bu alanda düzenlenen maddelerden önce yapılan girişte kadınların üremesi ile ayrımcılık arasındaki bağlantı açıkça vurgulanırken, takip eden Sözleşme maddeleri kadınların üremedeki rolünün

Bunu biliyor muydunuz?

Sözleşme, aile planlamasını da kapsayan ve kadına kendi vücudu üzerinde karar alacak şekilde düzenlenen tek insan hakları sözleşmesidir.

ayrımcılık bakımından bir temel oluşturulmaması için oluşturulmuştur. Örneğin, 5. madde “anneliğin toplumsal bir işlev olarak doğru bir şekilde anlaşılmasını” savunur ve çocuk yetiştirme sorumluluğunun erkek ve kadın arasında tamamen eşit paylaşılmasını talep eder. Buna ek olarak, çocuğun bakımı ve anneliğin korunması temel hak olarak ilan edilmiş ve eğitim, sağlık, istihdam ve aile hukuku çer-

çevesinde Sözleşme'nin tamamını kapsayacak şekilde işlenmiştir. 2. bent 1. madde kapsamında kadınlar çocuklarının sayısı ve aralıkları konusunda özgürce ve sorumlu bir şekilde karar verme, eğitim ve bilgiye erişim hakkına sahiptirler ve bu madde bu hakları kullanmalarını sağlayacak araçlar ortaya konulmasını önermektedir.

Sözleşme'nin üçüncü genel teması ise kültür ve geleceğin kadınların temel hak ve hürriyetlerinden yararlanmalarını engelleyen pratikleri resmî olarak tanıyarak, insan haklarına dair anlayışı genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu tema Sözleşme'nin önsözünde yer alan “kadın ve erkeklerin tam eşitliğini sağlamak için erkeklerin geleneksel rolünde olduğu kadar kadının toplumdaki ve ailedeki geleneksel rolünde de bir değişikliğin gerekli olduğu” vurgusu ile okunduğunda Sözleşme'nin toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden üretilebileceğini ve değiştirebileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Özellikle, kamusal alanı erkeklerin dünyası ve ev içi alanı kadınların alanı olarak tanımlayan kültürel kalıplar, Sözleşme'nin eğitim ve istihdam gibi alanlarda eşit haklar savunularak değiştirilmeye çalışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri çok sayıda yasal,

politik ve ekonomik kısıtlamaya yol açan ön kabuller, gelenekler ve normlarla şekillenir. Bu yüzden Sözleşme'ye taraf olan devletler, cinsiyetlerden birinin diğerine aşağı veya üstün olduğu fikri ile ortaya konan kalıplaşmış önyargıları, gelenekleri ve diğer tüm uygulamaları kaldırmak için bireysel davranış biçimlerini, sosyal ve kültürel kalıpları değiştirmeye çalışarak yükümlüdürler. Madde 5 ve 10, erkekler ve kadınlar için kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini ortadan kaldırmak amacıyla ders kitaplarının, okul programlarının ve öğretim yöntemlerinin gözden geçirilmesini zorunlu kılar.

Sözleşme'nin Uygulanması ve Türk Hukukuna Etkisi

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını ve kadın haklarının güvence altına alınmasını taraf ülkeler nezdinde takip etmek

Türkiye'de birçok kuruluş gölge rapor hazırlayarak Sözleşme'nin uygulanırılığını artırma yönünde çabalar göstermektedir.

CEDAW Komitesi'nin görevlerinden biridir. Sözleşme'nin imzalanması ilgili devleti kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kalkması için sorumlu ve kadının insan hakla-

rının geliştirilmesi konusunda ülkedeki uygulamaları raporlamak ile de yükümlü kılar. Sözleşme uyarınca taraf devletler, ilki Sözleşme'nin kabulünü takip eden bir senede, diğerleri de her dört senede bir olmak koşulu ile ülke raporunu sunmak zorundadır. Bu yükümlülüğün etkin bir savunuculuğa dönmesi ise feminist sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olduğu şeffaflığı ve katılımcılığı ön planda tutan bir süreci destekler. Örneğin ülkemizde de birçok kuruluş, gölge raporlar hazırlamakta ve Türkiye'nin CEDAW Komitesi'ne vermiş olduğu devlet raporlarının daha kapsamlı olabilmesi için önemli çabalar göstermektedir. Bu çabalar arasında, Türkiye'den farklı feminist örgütlenmeleri bir araya getiren CEDAW Sivil Toplum Forumu da önemli bir yere sahip olmuştur. Kadın hakları savunucularının var olan sorunlar, karşılaşılan eşitsizlikler ve ayrımcılıklarla nasıl etkin mücadele edebiliriz sorusundan yola çıkarak gösterdiği çaba, hem Türkiye'deki feminist hareket hem de dünyadaki diğer kız kardeşlerine dokunabilecek bir yolun en değerli köprülerinden biri olagelmıştır. CEDAW'ın Türkiye'de daha iyi uygulanabilmesi için yapılan bu çabaların en görünür hali ise şüphesiz Türk Hukukunda yapılan değişiklikler ve atılan somut adımlardır.

CEDAW, Türk Hukukunda 11.06.1985 tarihinde uygun bulma kanunu ile onaylanmış ve 19.01.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'ye katılma sırasında özellikle evlilik ve aile ilişkilerini düzenleyen bazı hükümlere Türkiye çekince koymuştur. Ancak ülkemizde zaman içinde CEDAW'ın temel ilkelerine büyük ölçüde uyumlu bir yasal düzenleme oluşmuş ve bunun sonunda biri hariç tüm çekinceler kaldırılmıştır. CEDAW'ın Türk hukukunu önemli bir şekilde etkilediği söylenebilir. CEDAW etkisi ile gerçekleştirilen ilk reform 2001 yılında Anayasa'nın "aile"yi düzenleyen 41. maddesinde yapılan değişiklik ile karşımıza çıkmıştır. 41. maddenin ilk fıkrasında "Aile Türk toplumunun temelidir" ifadesinden sonra "...ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ifadesi eklenmiştir. Böylece aile içinde kadın ve erkeğin eşit olduğu vurgulanmıştır. En önemli değişiklik ise Türk Medeni Kanunu'nda yaşanmıştır. 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu, eski Kanun'dan farklı olarak kadın-erkek eşitliği bağlamında, kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da çağdaş, uluslararası ölçütlere uygun bir anlayış ile kaleme alınmıştır. Bu kapsamda, aile reisliği, ikametgâh seçimi, çocuklara ilişkin son söz hakkı gibi aile içi eşitsizliği içeren

hükümlerden tamamen arındırılmış, aile konutu, evlilik birliğinde mal rejimi olarak edinilmiş mallara katılma rejimi gibi kadının statüsü açısından ciddi kazanımlar sağlayan bir hale dönüşmüştür. Özellikle kadının soyadı, evlenme ile birlikte nüfus kütüğünün değişmesi gibi konular halen eşitliğe aykırı düzenlemeler içerse de en azından yasal bazda eşitliğin büyük ölçüde sağlandığı ve CEDAW'ın bu hususta önemli etkisinin olduğu belirtilebilir.

CEDAW etkisi ile gerçekleşen ve dikkat çeken bir başka değişiklik ise, 2004 tarihinde Anayasa'nın 10. maddesinde yapılan değişikliktir. Anayasa'da genel anlamda eşitlik ilkesini getiren 10. maddeye ikinci bir fıkra eklenmiş ve "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmü getirilmiştir. Son olarak 2010 yılında aynı maddeye üçüncü fıkra eklenerek, "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." ilkesi getirilmiş ve kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın önü açılmıştır.

Her ne kadar yasal anlamda Türkiye CEDAW ile bazı istisnalar hariç uyum içinde olsa da uygulamada halen

önemli eksiklik ve sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunu yenmenin ve eşitliği gerçek anlamda sağlamanın en önemli yolu öncelikle hakları bilmek, kullanmak ve toplumun tüm kesimlerinin de öğrenmesi için birer aktivist olarak çalışmaktır.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME**

**(UNITED NATIONS CONVENTION
ON THE RIGHTS OF THE CHILD)**

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarını tamamen eşitlik temelinde ele almış ve korunmaya daha çok ihtiyaç gösteren kişiler arasında bir ayrım yapmamıştır. Ancak zamanla kadınlar, çocuklar, engelliler gibi grupların özel olarak korunma ihtiyaçları olduğu anlaşılmış ve bu gruplar arasında çocuklar bakımından en kap-

samlı düzenleme 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile gerçekleştirilmiştir. 18 yaşını tamamlayıncaya kadar herkesi “çocuk” olarak niteleyen bu sözleşme, çocukların da tüm insan haklarına sahip olduğunu vurgulaması ve bu hakların gerçekleştirilmesi için taraf Devletlere önemli yükümlülükler getirmesi ile ön plana çıkmaktadır. Dünyada en fazla Devletin taraf olduğu uluslararası Sözleşme olarak bilinmektedir.

Bir Bakışta Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1)

Kabul Tarihi: 20 Kasım 1989

Yürürlüğe Giriş Tarihi: 02 Eylül 1990

Amacı: Çocuk haklarını korumak ve bu amaçla taraf Devletlere yükümlülükler getirerek herbir taraf Devlette çocuğun insan haklarının korunduğunu güvence altına alabilmek.

Tavsiye ve İzleme Organı: Çocuk Hakları Komitesi

Taraflar: Sözleşme’ye taraf 196 ülke bulunmaktadır. Bunun dışında ABD Sözleşme’yi imzalamış, ancak henüz iç hukukuna aktararak taraf olmamıştır. Sözleşme ile ilgili

ABD dışında taraf olmayan ülke Dünya’da bulunmamaktadır.

Kapsamı: Sözleşme 54 maddeden oluşmaktadır.

Önemi: Çocuk haklarının, insan hakları kavramı kapsamında düşünülmesi gereğinin vurgulanması, en temel haklardan (beslenme, barınma gibi) en kapsamlı haklara kadar geniş bir çerçevede çocuk haklarının ele alınması, çocuk hakları ihlallerinin engellenmesi için kapsamlı hükümler getirilmesi ve taraf Devletlere bu konuda yükümlülükler yüklenmesi.

Sözleşme’nin Tarihsel Arka Planı

İnsan hakları alanında bir dönüm noktası niteliğini taşıyan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, o dönemin anlayışına da uygun olarak tamamen “eşitlik” kavramından hareket etmiş, belki de özel olarak korunması gereken toplum kesimleri bakımından özel düzenlemeler getirmemiştir. Oysa özellikle kadınların ve çocukların daha geniş, daha etkili bir korumaya ihtiyaç duyduğu zaman içinde ortaya çıkmıştır.

Çocukların, bedenlen, ruhen, ahlaken ve fikren gelişmesi ve korunması toplum için büyük önem taşımaktadır. Çocuklar her yönü ile korunmaya muhtaçtırlar. Öncelikle

eğer varsa ana ve babanın korumasına ihtiyaç duyan çocuklar, zamanla devletlerin ve hatta uluslararası bir korumanın şemsiyesi altına alınmıştır.

Devletler, çocukların ve çocuk haklarının ulusal ve uluslararası alanda korunması gerektiği, cinsiyet, dil, ırk, milliyet, renk, sosyal durum, dini inanç ve fikir farkı gözeltilemeksizin bütün insanlığın bu korumayı sağlamakla sorumlu olduğu noktasında birleşmiştir. Zamanla çocuğun, doğumla birlikte aile içinde bedenlen, ruhen, ahlaken ve fikren gelişmesi ve korunması, okul ve okul sonrası iş hayatına hazırlık, iş saatlerinin sınırlandırılması, koşulların iyileştirilmesi, suçlu çocuklar bakımından tedbirler alınması, devletin kurum ve kuruluşları ile bu konulara eğilerek çözümler üretilmesi, konunun uluslararası platformlara taşınarak ortak bir anlayışın oluşturulması gibi hususlar ön plana çıkmıştır.

Uluslararası Hukuk alanında çocuk haklarına dair ilk düzenlemenin o dönemki adıyla Cemiyet-i Akvam olan Milletler Cemiyeti tarafından 26 Eylül 1924 tarihinde yayımlanan “Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi” olduğu bilinmektedir. Ardından 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş

Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen 10 maddelik “Çocuk Hakları Beyannamesi” ise taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imza

edilmesine rağmen hukuki bir yaptırımı olmayan genel ilkelerin ilan edildiği bir metin niteliğindedir.

1966 yılında ise Avrupa

Bunu biliyor muydunuz?

20 Kasım tarihi çok önemli olup, her yıl 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü olarak kutlanmaktadır.

Konseyi tarafından, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu Sözleşme, çocuk hakları alanındaki ilk bölgesel sözleşme niteliğini taşımaktadır.

1924 yılı ile başlayan ve çocuk haklarını korumayı hedefleyen bu düzenlemelerin zaman içinde yetersiz kalması üzerine, daha kapsamlı ve kapsayıcı bir düzenleme yapmak isteyen Birleşmiş Milletler bünyesinde çalışmalar başlatılmış ve sonuçta Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı karar ile kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır.

Sözleşme 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiş, Türkiye Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. Türkiye'de, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Söz-

leşme, 4058 sayılı Kanun ile 11 Aralık 1994 gün ve 22138 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu sayede Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Anayasa’nın 90. maddesine uygun olarak iç hukuk normu haline dönüşmüştür.

Sözleşme’nin Genel Yapısı ve Önemli Özellikleri

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme toplamda 54 maddeden oluşmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde anlaşılır, basit ve net bir dille kaleme alınmıştır. En önemli özelliği çocuk haklarını, insan hakları kavramı içinde nitelenmesi, ancak çocukların özel olarak korunması gereğini vurgulamasıdır.

Sözleşme kaleme alınırken tüm Dünya ve farklı farklı coğrafyalarda yaşayan her çocuk dikkate alınmış, bazı ülkelerde en temel ihtiyaçlara bile ulaşamayan çocuklar bakımından en temel haklar olarak beslenme ve barınma hakkına dikkat çekilmiştir. Hâlen milyonlarca çocuğun açlık gibi büyük bir sorunla mücadele ettiği Dünya’da, en önemli haklardan birinin de eğitim olduğuna vurgu yapılmıştır.

Dünyada çocuk hakları ihlali sadece gelişmemiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde, hatta gelişmiş ülkelerde bile gerçekleşmektedir. Sözleşme'nin

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin en önemli özelliklerinden biri en fazla taraf devlete sahip olan sözleşme olmasıdır. 196 taraf devlet bulunmaktadır.

temel amaçlarından biri bu ihlalleri engellemek ve çocukların tüm haklarına sahip olarak yaşamalarını sağlamaktır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi kabul eden ve imzalayan taraf devletler, Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bunu izlemek üzere Sözleşme ile Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. Anılan Komite'de görev yapan bağımsız uzmanlar Sözleşme'yi imzalayan ülkeleri denetlemekle görevlidir. Taraf devletler düzenli aralıklarla bu Komite'ye rapor sunmak zorundadır.

Sözleşme'nin İçeriği

Sözleşme incelendiğinde, doğumdan, ergenliğe; ergenlikten, genç yetişkinliğe kadar tüm çocukları kapsadığı görülmektedir. Dünyadaki çocukların mutlu, sağlıklı ve güvenli bir şekilde hayat yaşayabilmeleri hedeflenerek,

bunların elde edilmesi için ihtiyaç duyulan hususların neler olduğu Sözleşme’de vurgulanmıştır. Sözleşme’de çocukların tüm insan haklarına sahip oldukları teyit edilmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kapsamında çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta ergin

Doğumdan on sekiz yaşını tamamlayıncaya kadar herkes çocuk kabul edilmektedir.

(reşit) olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her bir bireyin çocuk sayılması gerektiği ifade edilmektedir. Sözleşme’de özellikle çocukluk için bir başlangıç belirlenmiş olmasından kaçınıldığı görülmektedir.

Çocukluğun başlangıcının belirlenmesinde ele alınacak kriter olan yaşamın başlamış sayılacağı anın belirlenmesi, taraf devletlerin yasal düzenlemelerine bırakılmıştır. Diğer taraftan, Sözleşme, çocukluk döneminin sona ermesini belirlemede kriter alınan on sekiz yaşı işaret etmekle birlikte, bu konunun da kesin olarak sınırlandığı söylenebilir. Erginlik (rüş) yaşını onsekizden küçük olarak tanımlayan taraf devletlerin de bu yaş sınırını gözden geçirme ve yükseltme yönünde teşvik edilmesi söz konusudur. Söz-

leşme'ye taraf ülkeler, yaş sınırını belirlerken Sözleşme'nin genel ilkelerini dikkate almak durumundadır.

Çocuğun yüksek yararının korunması, ayrımcılık yapılmaması, çocuğun yaşamının, gelişiminin ve azami düzeyde güvenliğinin sağlanması, Sözleşme'nin en önemli amaçları arasındadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin getirdiği diğer tüm ilkelerin yanında, dört temel ilke şu şekilde belirtilebilir:

1. Yaşama ve gelişme hakkı
2. Ayrım gözetmeme
3. Çocuğun yüksek yararı
4. Katılım hakkı

Bu ilkelere "çocuğun yüksek yararı" ilkesi 3. maddede ifade edilen normatif ve genel bir ilke olmanın yanın-

da, Sözleşme bütününe dikkate alınan bir şemsiye hak niteliğindedir. Sözleşme kapsamında, "çocuğun yüksek yararı" tanımlanmamış, ancak birçok maddede bu ilkedan bahsedilerek, tüm çocuk haklarının uygulanmasında bu ilkeye uygun davranılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Böylece kısa vadeli çıkarların değil, uzun vadeli çıkarların düşünülmesi gereği de vurgulanmıştır. İlke, çocukları ilgi-

lendiren tüm faaliyetlerde taraf devletlerin dikkate alması gereken bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Taraf devletler, Sözleşme’de yer alan hakları, kendi yetkileri doğrultusunda her bir çocuğa, kendisinin, anne-babasının ya da yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanımakta ve taahhüt etmektedir.

Sözleşme’ye göre taraf devletler, çocuğun; anne ve babasının, yasal vasilerinin ya da ailenin diğer üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri ya da inançları sebebiyle her türlü ayrımcılığa veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili bir şekilde korunması için gerekli bütün önlemleri almak durumundadır. Çocukların kendi haklarını bilmesinin yanında, bütün herkesin ve toplumun çocuk haklarını bilmesi de gerekmektedir. Bahse konu hakların yalnızca bilinmesinin yeterli olmadığı, bu hakların uygulanması ve sonuçlarının mutlaka değerlendirilmesi gerektiği de önem kazanmaktadır.

Sözleşme temelde üç ana unsur üzerinde durmaktadır. Bunlar; birey, toplum ve devlettir. Birey olarak çocuğun haklarının bulunması, toplum olarak bu hakların kabul edilmesi ve devlet olarak bu hakların korunması yönünde tedbirler alınması öne çıkmaktadır. Sözleşme'ye göre korunma ihtiyacı olan çocuk; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal ya da istismar edilen veya suç mağduru çocuğu ifade etmektedir. Suça sürüklenen çocuk ise kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu tanımlamaktadır.

Sözleşme'ye taraf devlet açısından ise Sözleşme'de yer alan hakların hayata geçirilmesi için “gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemlerin” alınması talep edilmiştir. Sözleşme ile yükümlülük altına giren devlet, Sözleşme'nin uygulanması, çocuk haklarının fiilen hayata geçirilmesi, toplumun bütün kesimlerinin ve dolayısıyla çocukların dâhil edilmesi ile yerine getirilmesi gereken ödevler üstlenmektedir. Bu noktada en önemli hususun Sözleşme'nin,

iç hukuk düzenlemeleri ile tam bir uyum içinde olmasının sağlanması görevi de devlete düşmektedir. Bu sayede Sözleşme'de yer alan hükümlerin gerek doğrudan doğruya ve gerekse güçlendirilmiş bir şekilde uygulanmasının önü açılmaktadır.

Sözleşme ile çocuğun haklarının korunması amacıyla, çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Çocuğun yararı ve esenliğinin gözetilmesi ana gayeler arasında yer almaktadır. Çocuğun ve ailesinin her-

Çocukların özgürlüğünün kısıtlanması bakımından uygulanacak hapis cezalarına en son çare olarak başvurulması, tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutma kararına sıklıkla başvurulmaması, çocukların bakıldığı, gözetildiği ve tedbir kararının uygulandığı kurumlarda mutlaka yetişkinlerden ayrı tutulması gerekmektedir.

hangisi bir sebeple ayrımcılığa tabi tutulmaması, çocuk ve ailesinin bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine dâhil edilmesinin sağlanması beklenmektedir.

İnsan hakları temelinde, adil, etkili ve süratli bir mekanizmanın kurulması, soruşturma ve kovuşturma esnasında çocuğun içinde bulunduğu özel duruma dikkat edilmesi

gerekmektedir. Çocuğun yaşına ve gelişimine göre eğitim ve öğreniminin belirlenmesi, toplum önünde kişiliğinin geliştirilmesinin desteklenmesi önem kazanmaktadır.

Bir Bakışta Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (2)

Madde 1: Çocuk kavramının tanımı

Sözleşme ile Güvence Altına Alınan Haklar (2-40. maddeler arasında düzenlenmiştir)

Madde 2: Ayrımcılık yapmama

Madde 3: Çocuğun yüksek yararı

Madde 5: Aile ortamı ve çocukların büyüme kapasiteleriyle uyumlu ebeveyn rehberliği

Madde 6: Yaşama, gelişme ve korunma hakkı

Madde 7: Doğum kaydı, isim ve uyruk

Madde 8: Kimliğin korunması

Madde 9: Aileden ayrı düşme

Madde 10: Ailenin yeniden birleşmesi

Madde 11: Yasadışı nakil ve geri dönmeme

Madde 12: Çocuğun görüşlerine saygı

- Madde 13:** İfade özgürlüğü, hak arama, bilgi alma ve verme
- Madde 14:** Düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü
- Madde 15:** Dernek kurma ve barışçıl gösteri yapma özgürlüğü
- Madde 16:** Gizliliğin ve itibarın korunması
- Madde 17:** Bilgiye ulaşma ve zararlı materyallerden korunma
- Madde 18:** Ebeveynlerin sorumlulukları, ebeveynlere yardım ve çocuk bakım hizmetleri
- Madde 19:** İhmal ve istismar
- Madde 20:** Aile ortamından yoksun çocuklar
- Madde 21:** Evlat edinme (ülke içi ve ülkelerarası)
- Madde 22:** Mülteci, göçmen ve refakatsiz sığınmacı çocuklar
- Madde 24:** Sağlık ve sağlık hizmetleri
- Madde 25:** Yerleştirmenin periyodik takibi
- Madde 26:** Sosyal güvenlik, çocuk bakım hizmetleri ve olanakları
- Madde 27:** Çocuğun fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimini güvence altına alacak ve fakirliği ve eşitsizliği azaltacak, yaşam standardı ve gıda, giyim ve barınma hususunda destek programları ve malzeme yardımı dâhil alınan tedbirler (fıkra 1-3), çocuk bakımının düzelmesi (fıkra 4)

- Madde 28:** Mesleki eğitim ve rehberliği de içeren eğitim hakkı
- Madde 29:** Eğitim kalitesine de atıfta bulunarak eğitimin amaçları
- Madde 30:** Yerli ve azınlık gruplarda yer alan çocukların kültürel hakları
- Madde 31:** Dinlenme, oyun, tatil, rekreasyon ve kültürel ve sanatsal faaliyetler
- Madde 32:** Yürürlükteki asgari çalışma yaşı, çocuk işçiliği de dâhil olmak üzere ekonomik istismar mağduru çocuklar
- Madde 33:** Çocukları madde kullanımından koruyacak önlemler
- Madde 34:** Çocukların cinsel istismarı ve tacizi
- Madde 35:** Çocuk satışı, çocuk ticareti ve çocuk kaçırılması
- Madde 36:** Diğer istismar türleri
- Madde 37:** Bedensel cezalar dâhil işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı, onur kırıcı davranış veya cezaya muhatap olmama ve özgürlüğünden yoksun ve alıkonulan çocuklara yönelik tedbirler
- Madde 38:** Fiziksel ve psikolojik iyileşme ve sosyal bütünleşmeyi kapsayan silahlı çatışmalardaki çocuklar

- Madde 39:** Çocukların bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve toplumla bütünleşmeleri
- Madde 40:** Çocuk cezai adalet yönetimi
- Madde 41:** Taraf Devletlere daha geniş koruma getirme imkânı tanınması
- Madde 42:** Sözleşmenin öğrenilmesinin sağlanması
- Madde 43:** Çocuk Hakları Komitesi
- Madde 44:** Tarafa Devletler'in Komite'ye rapor sunması
- Madde 45:** Uluslararası iş birliği ve Komite'nin işlevi
- Madde 46-53:** Sözleşmenin onaylanması, yürürlüğe girmesi ve çekince koyma
- Madde 54:** Sözleşme dilleri ve imzaya ilişkin son hüküm

Sözleşme'ye üç **İhtiyari Protokol** eklenmiştir. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol** BM Genel Kurulu'nda 25 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilerek, 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de bu Protokol'e taraf olmuş ve 19 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol BM Genel Kurulu'nda 20 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilerek, 22 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de bu Protokol'e taraf olmuş ve 04 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.

Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol BM Genel Kurulu'nda 19 Aralık 2011 tarihinde kabul edilerek, 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de bu Protokol'e taraf olmuş ve 26 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.

Türkiye'de Uygulanması

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı kararı ile kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Türkiye, Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış, 4058 sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 sayılı Resmî Gazete'de yayımlamış, 4 Nisan 1995'te Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddelerine Türkiye çekince koymuştur. Başka bir ifade ile Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve Lozan Antlaşması hükümleri ile ruhuna uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmuştur.

Türk hukuku incelendiğinde T.C. Anayasası'nda yer alan kanun önünde eşitlik ilkesinden hareketle her türlü

ayrımcılığın önlenmesi kavramının altı çizilmiştir. Sebebi ne olursa olsun ayrımcılık reddedilmiştir. Bu sayede temel hak ve özgürlükler Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın, yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde yer alan sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla temel hak ve özgürlüklerin sınırlanabileceği hüküm altına alınmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması ile insan haklarına dayalı demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldıracak şekilde kullanılması yasaklanmıştır. Anayasa'da çerçevesi çizilen eşitlikçi ve ayrımı reddeden anlayışın yasal düzenlemeler bakımından önemi büyüktür. Bu şekilde hayata geçirilen kanunlar sayesinde uluslararası sözleşmenin iç hukukumuzaya uyarlanması mümkün olmuştur. Bunlardan;

2001 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda, kadın ve erkek için asgari evlenme yaşı olarak, 17 yaşını doldurmuş olmak düzenlemesi

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme her ne kadar 18 yaşını tamamlayıncaya kadar herkesi “çocuk” kabul etse de Türkiye’de en erken evlenme yaşınının 17 olması, mutlaka en yakın zamanda değiştirilmesi gereken bir hükümdür.

getirilmiştir. Bu sayede özellikle eski Medeni Kanun döneminde yaşanan ve kadın ile erkek bakımından evlenme için farklı yaş getirilmiş olmasından kaynaklanan sorunlar giderilmeye çalışılmış, kadın ve erkek evlenme yaşı arasındaki farklılık giderilmiştir. Ancak evlenme yaşının 17 olarak belirlenmesi ve 18 yaşın doldurulması olarak kabul edilmemiş olması, hâlen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile tam uyum içinde olmadığımızı göstermektedir. Gerçekten de Sözleşme gereğince 18 yaşını tamamlayıncaya kadar herkes çocuk olarak kabul edilmektedir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesi çocuğu, daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlamıştır. Bahse konu bu düzenleme ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'deki çocuk kavramından daha geniş bir kavram kabul edilmiştir. Bu Kanun'un 4. maddesinde özel olarak çocuk haklarının korunmasında dikkat edilecek ilkeler bakımından “çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması” esası öne çıkmaktadır.

Ülkemizde çocukların çalışma yaşı ile zorunlu eğitimi tamamlama yaşı arasındaki uyumsuzluk giderilmiş, 2003

yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu'na göre on-beş yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaklanmıştır. Diğer taraftan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, bireyler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapılması suç olarak tanımlanmıştır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin, Anayasa'nın 90. maddesine uygun olarak iç hukuk sistemimize aktarılmış olması; Anayasa başta olmak üzere çeşitli kanun ve düzenlemelerde çocuk haklarına ilişkin düzenlemelerin hayata geçirilmesi; hukuk düzeni içinde genel olarak bireylerin ve özellikle çocukların eşitliği ilkesinin vurgulanması dikkate alındığında Türk hukukunda büyük ölçüde herhangi bir ayrımcılığa yol açan düzenleme olmadığı ve bazı istisnalar haricinde eşitliğin büyük ölçüde sağlandığı görülmektedir. Bu çerçevede çocuğun dinlenme hakkı ve çocuğun üstün yararı ilkesi de yine ülkemiz hukukunda hem yasalarda hem de uygulamada sıklıkla dile getirilen temel ilkelerdir. Uygulamanın, yasal düzenleme ile uyumlu olmasına dikkat edilirken, yüksek yargının vermiş olduğu kararlarda da çocuğun üstün yararı kavramına sıklıkla vurgu yapılmakta-

dır. Ancak belirtmelidir ki, çocuk hakları bazen bir klişe olarak kullanılmakta, özellikle çocuğun yüksek yararı kavramı gerçek anlamda içi doldurulmadan sadece atıf yapılan bir ilke niteliği taşımaktadır. Önemli olan Sözleşme ile getirilmiş hakların ve ilkelerin uygulamada da içselleştirilmesidir.

Ülkemizde, çocuk haklarının korunması ve bu hakların geliştirilmesi bakımından ilgili kamu kurumları tarafından farklı strateji belgeleri ile eylem planları geliştirilmektedir. Bu noktada çocuk haklarının etkili bir şekilde uygulanması için bütün paydaşların katılımı ile güçlü bir koordinasyon sağlanması hedeflenmektedir.

Kuşkusuz en önemli husus eğitimidir. Daha küçük yaşlardan itibaren haklarını ve nasıl kullanacaklarını öğrenen bireyler yetiştirmek hedef olmalıdır. Bu konuda hepimize önemli görevler düşmektedir. Hep birlikte insan ve çocuk hakları aktivisti olabilmek için de öncelikle bizlerin haklarımızı iyi bilmemiz gerekir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151. Erişim adresi https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/akyuz.htm (erişim tarihi: 14.09.2021)
- Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kısa tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 50-81.
- Tobin, J. (Ed.). (2019). *The UN Convention on the rights of the child: A commentary*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Gentry, K. ve Mason, V. (2019). The invisible man: H. G. Wells and human rights during the interwar period. *Human Rights Quarterly*, 41(3), 620-645.
- Glendon, M. A. (2001). *A world made new: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House.
- Adami, R. (2018). *Women and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Routledge.
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Kurt, S. (2016). Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası belgeler ve Türkiye uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 99-127.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (1996). *Fact sheet no. 2 (Rev.1), The International Bill of Human Rights*. Erişim adresi <https://www.refworld.org/docid/479477480.html>. (erişim tarihi: 17.09.2021)

United Nations. (t.y.). Universal Declaration of Human Rights. Erişim adresi <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (erişim tarihi: 05.09.2021)

FAYDALI LİNKLER

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
 - <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
 - <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf>
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
 - <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf>
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
 - <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>

- Uluslararası Af Örgütü
 - <https://www.amnesty.org.tr/>
- UNICEF
 - <https://www.unicef.org/turkey/>
- UNICEF-Çocuk Haklarına Yolculuk
 - <https://www.unicef.org/turkey/media/7176/file/%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1na%20Yolculuk.pdf>
- İnsan Hakları Merkezi
 - <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/>
- Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği
 - <https://kadinininsanhaklari.org/>
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu
 - <https://www.tkdf.org.tr/>
- UN Women-Guidebook on CEDAW and Istanbul Convention
 - <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/03/guidebook-on-cedaw-and-istanbul-convention>
- UN Women-The CEDAW-based Legal Review: A Brief Guide
 - <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/04/the-cedaw-based-legal-review-a-brief-guide>
- Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUKSAM)
 - <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Default.php>